

Anna Maria Jackowska

Działalność antyalkoholowa Józefa Romana Rybickiego – szkic do biografii

Polska 194445 – 1989 15, 171-187

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Maria Jackowska

Warszawa

Działalność antyalkoholowa Józefa Romana Rybickiego – szkic do biografii

Zarys treści: Józef Roman Rybicki zapisał się w historii przede wszystkim jako wybitny działacz niepodległościowy i ważny opozycjonista, mniej jest znany ze swojej aktywnej działalności antyalkoholowej. Zaangażował się w nią najpełniej od 1955 r. Działał najpierw w Komisji Społeczno-Lekarskiej na terenie Pruszkowa, później został członkiem Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego. W tej organizacji przewodniczył m.in. Komisji Wydawniczo-Propagandowej ZG SKP, która prężnie działała pod jego kierownictwem. Sam również publikował teksty antyalkoholowe. W 1972 r. wszedł zarówno w skład Komisji Episkopatu do spraw Trzeźwości, jak i Zespołu Ekspertów Stałej Komisji przy Radzie Ministrów do Walki z Alkoholizmem.

Słowa kluczowe: alkohol, Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy, ruch antyalkoholowy, działalność wydawnicza i propagandowa

Keywords: alcohol, , Social Anti-Alcohol Committee, anti-alcohol movement, publishing and propaganda activities

Urodzony 18 grudnia 1901 r. w Kołomyi i zmarły 9 maja 1986 r. w Warszawie, Józef Roman Rybicki przeszedł do historii jako jeden z najbardziej znanych dowódców Armii Krajowej, współzałożyciel Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” i Komitetu Obrony Robotników. Rzadko natomiast wspomina się, iż nawet swoją działalność w powojennym ruchu antyalkoholowym pojmował jako walkę o niepodległość, „walkę z okupantem wewnętrznym [...], alkoholizmem obezwładniającym zdrowie i siły narodu”¹.

Przez całe życie czuł się żołnierzem i walczył o Polskę. Wiele lat po zakończeniu II wojny światowej wyznał: „Na moją psychikę, poza wychowaniem szkolnym, uniwersyteckim, domem, największy wpływ miała świadomość, że byłem żołnierzem Armii Krajowej. Do dziś czuję się ciągle tym żołnierzem i będę nim do końca życia. [...] Najważniejszy wydaje mi się fakt, że dane mi było wziąć udział w walce o niepodległość Polski”².

¹ Z. Jaroszewski, *Przemówienie na pogrzebie dr Rybickiego w Milanówku 24 maja 1986 r.*, „Trzeźwymi Bądźcie” 1986, nr 4, s. 2.

² W. Wiśniewski, *Rzymianin z AK. Rzecz o dr Józefie Rybickim ps. „Andrzej”, „Maciej”*, Warszawa 2001, s. 78. O wybitnych zasługach Józefa Rybickiego pisał też T. Szarota, *Józef Rybicki – jeden z Niepokornych*,

Za swój udział w walce o Polskę płacił nieraz wysoką cenę. Najpierw we Lwowie w 1920 r. zgłosił się wraz z całą swoją klasą z VI Gimnazjum im. Stanisława Staszica na ochotnika do wojska. Wcielono go wówczas do Małopolskich Oddziałów Armii Ochotniczej. Walczył w ich szeregach ofiarnie aż do bitwy pod Rakobutami, podczas której otrzymał cięcie szablą w prawe ramię³. W październiku 1920 r. został zdemobilizowany jako inwalida wojenny z trwałym niedowładem prawej ręki. Po zwolnieniu z wojska kontynuował naukę w VI Gimnazjum im. Stanisława Staszica, gdzie w czerwcu 1921 r. zdał egzamin dojrzałości. Następnie krótko studiował na Wydziale Mechaniki Politechniki Lwowskiej, gdyż na skutek kontuzji wojennej nie mógł kreślić projektów⁴. Przeniósł się więc na Uniwersytet Stefana Batorego i podjął tam studia na Wydziale Humanistycznym. Po uzyskaniu absolutorium w 1927 r. został zatrudniony jako asystent, a od 1928 r. jako starszy asystent. W 1930 r. obronił pracę doktorską i otrzymał tytuł doktora z zakresu filologii klasycznej i historii starożytnej⁵. W pracy naukowej odnosił pewne sukcesy. W 1929 r. za francuskojęzyczną rozprawkę o Janie Kochanowskim (opublikowaną na łamach pisma „Humanitas”) otrzymał nawet nagrodę z funduszu im. Marszałka Józefa Piłsudskiego⁶. Jednak pasja do nauczania i zapal społecznikowski skłoniły go do porzucenia asystentury⁷. W 1931 r. podjął pracę jako nauczyciel języka łacińskiego w Państwowym Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Wilnie⁸. W roku 1934 r. ukończył dodatkowo kurs dyrektorski, co pozwoliło mu na objęcie stanowiska p.o. dyrektora w Gimnazjum i Liceum im. Adama Mickiewicza w Nowogródku⁹.

w: *Karuzela na Placu Krasińskich. Studia i szkice z lat wojny i okupacji*, Warszawa 2007, s. 48–51 (pierwodruk: *Wspomnienie o Józefie Rybickim (1901–1986). Jeden z Niepokornych*, „Tygodnik Powszechny” 2 III 2003, nr 9).

³ W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 62–63 oraz H. Rybicka, *Wprowadzenie*, w: J.R. Rybicki, *Notatki szefa warszawskiego Kedywu*, przygotowała do druku H. Rybicka, przedmowa A. Chmielarz, Warszawa 2003, s. 13.

⁴ Na temat gruzlicy kostnej i usztywnienia barku, zob. A.K. Kunert, *Józef Roman Rybicki*, w: *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 3, Warszawa 1991, s. 152; idem, *Rybicki Józef Roman*, PSB, t. 33, z. 2, Wrocław 1991, s. 308. O trudności w podolaniu zadaniom z geometrii wykresłnej, zob. W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 96.

⁵ A.K. Kunert, *Rybicki Józef Roman...*, s. 308 oraz idem, *Józef Roman Rybicki...*, s. 152.

⁶ Archiwum Rodzinne (dalej: AR), List rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego do Józefa Rybickiego, Wilno, 8 IV 1929 r. Bardzo serdecznie dziękuję córce Józefa Rybickiego, Pani Hannie Rybickiej, za udostępnienie mi tych materiałów, oraz za relacje, które złożyła ona na temat życia swojego ojca. Wspomnieć również należy, że była ona pierwszym krytycznym czytelnikiem mojego artykułu.

⁷ O utożsamianiu się przez Rybickiego z zawodem nauczyciela zob. A.K. Kunert, *Nauczyciel i żołnierz. Józef Rybicki (1901–1986)*, „Więź” 1986, nr 11–12 (337–338), s. 161. O zamiłowaniu Rybickiego do pedagogiki, zob. W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 102. O pasji społecznikowskiej, która miała wpłynąć na tę decyzję zob. C. Chlebowski, *Tysiąc pełni księżyca. Śp. dr fil. Józef Roman Rybicki – pplk. c.w. [czasu wojny] „Andrzej”*, „Tygodnik Powszechny” 8 VI 1986, nr 23, s. 5.

⁸ A. Kunert, *Rybicki Józef Roman...*, s. 308; idem, *Józef Roman Rybicki...*, s. 152.

⁹ Na temat ukończenia kursu dyrektorskiego, zob. AR, *Różne*, Notatki chronologiczne. Na temat objęcia stanowiska p.o. dyrektora, zob. A.K. Kunert, *Józef Roman Rybicki...*, s. 152.

Pełniąc tę ostatnią funkcję uczestniczył w pracach Polskiego Czerwonego Krzyża i działaniach przeciwalkoholowych¹⁰. Wydaje się, że nie był to przypadek. W czasie swojej młodości przez pewien czas czynnie działał w ruchu skautowskim, gdzie powstrzymywanie się od palenia papierosów i picia alkoholu było oczywiste¹¹.

W 1938 r. wygrał konkurs i został mianowany dyrektorem Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Bartosza Głowackiego w Tomaszowie Lubelskim¹². W ramach obowiązujących wówczas norm jego uczniom nie wolno było sięgać ani po alkohol, ani po papierosy. Józef Rybicki twardo to egzekwował. Przyczynił się do odebrania prawa do prowadzenia stacji kobiecie, która pozwalała chłopcom na palenie papierosów¹³.

Jeszcze w 1939 r. brał udział w przygotowaniach do nadchodzącego konfliktu. W kwietniu i maju uczestniczył w potajnym ukrywaniu broni, którą zakopywano na wypadek porażki w przewidywanej wojnie¹⁴. Po klęsce wrześniowej należał do współzałożycieli podziemia zbrojnego w Tomaszowie Lubelskim. Nawiązał kontakt ze Służbą Zwycięstwu Polski, której struktury tworzył w rejonie Tomaszowa Lubelskiego i w terenie, a następnie również w Hrubieszowie oraz w Zamościu. Od listopada–grudnia 1939 do lutego 1940 r. pełnił funkcję komendanta Obwodu Tomaszów Lubelski Służby Zwycięstwu Polski. Następnie przeszedł do Tajnej Organizacji Wojskowej (TOW), którą kierował kolejno w Częstochowie, Siedlcach, Łukowie i w Białej Podlaskiej. W lutym 1941 r. objął komendanturę Okręgu Kielecko-Radomskiego, skąd został przeniesiony do Warszawy. W okresie od kwietnia do maja 1941 r. był Komendantem Okręgu Warszawa TOW, a następnie zastępcą komendanta głównego TOW, mjr. Jana Mazurkiewicza „Zagłoby”. Po scaleniu TOW z Armią Krajową (marzec 1943 r.) został dowódcą oddziału dyspozycyjnego (nazywanego od jego pseudonimu grupą „Andrzeja”), a następnie objął również funkcję zastępcy szefa Kedywu (Kierownictwo Dywersji) Okręgu Warszawa AK¹⁵. W listopadzie 1943 r. został mianowany szefem Kedywu Okręgu Warszawa AK¹⁶.

¹⁰ H. Rybicka, *op. cit.*, s. 15.

¹¹ A. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 33. O przynależności Rybickiego do ruchu skautowskiego pisali C. Chlebowski, *op. cit.* oraz A.K. Kunert, *Nauczyciel i żołnierz...*, s. 156. O wypowiedzeniu przez młodzież skautowską walki alkoholowi i nikotynie, zob. A. Kamiński „Juliusz Górecki”, *Wielka gra*, oprac. A.K. Kunert, przedmowa S. Broniewski „Orsza”, Warszawa 2016 [wyd. 6], s. 23.

¹² GR BUW, Archiwum Józefa Rybickiego (dalej: AJR), sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, *Życiorys*, k. 6–7 (Odpis sporządzony przez żonę Stefanię z dopiskami J.R.R.).

¹³ Rozmowa z córką, Hanną Rybicką, w dniu 14 lutego 2017 r.

¹⁴ J.R. Rybicki, *Notatki szefa warszawskiego Kedywu...*, s. 27 oraz AR, Różne, Notatki chronologiczne.

¹⁵ A.K. Kunert, *Józef Roman Rybicki...*, s. 153.

¹⁶ Warto zauważyć, że Józefa Rybickiego wskazał na to stanowisko nie tylko ówczesny komendant Okręgu Warszawskiego AK, płk Antoni Chruściel, „Monter”, ale wybrali go na dowódcę również sami

Okres okupacji wymuszał dalsze zaangażowanie w walkę z alkoholem. Za idealnego konspiratora uważano wówczas człowieka, który nie brał trunków do ust. Chronić go to miało przed lekkomyślnym zachowaniem, jakiego mógłby się dopuścić pod ich wpływem¹⁷. Sam Józef Rybicki, tworząc struktury konspiracyjne, z góry wykluczał kandydatów (w tym również zawodowych oficerów), którzy znani byli ze skłonności do picia¹⁸. W jego własnych wspomnieniach zachowała się tylko jedna wzmianka o butelce koniaku, którą bezskutecznie próbował otworzyć, by rozgrzać się chociaż na chwilę, gdy sanie, którymi podróżował po Lubelszczyźnie, utknęły w śnieżnej zadymce¹⁹. Natomiast w pozostawionej przez niego dokumentacji zachowało się nawet obiegu pismo komendanta okręgu z lipca 1944 r. dotyczące całkowitego zakazu spożycia alkoholu na służbie (podczas pełnienia funkcji organizacyjnych lub urzędowych). Osoba, która złamałaby ten zakaz, miała być pociągnięta do odpowiedzialności dyscyplinarnej i usunięta ze stanowiska. Gdyby zaś praca niepodległościowa doznała z tego powodu jakiegokolwiek uszczerbku, winnego miano postawić przed Wojskowym Sądem Specjalnym, który mógł orzec nawet karę śmierci. Równocześnie w przywoływanym piśmie zaznaczono, że należy unikać urządzania przyjęć i uroczystości z podwładnymi, podczas których spożywane by były napoje alkoholowe²⁰. Niemniej sami żołnierze sięgali nieraz po alkohol w czasie wolnym od pracy²¹. Rybicki nie próbował wprowadzić bezwzględnego zakazu picia alkoholu, choć pilnował, by nie stało się ono problemem w oddziale. O podległych mu żołnierzach z oddziału ppłk. Stanisława Sosabowskiego ps. „Stasinek” wiedział, że piją w nocy, ale nie w dzień²². Żołnierzom, którzy nadużywali alkoholu, groziła z tego tytułu kara upomnienia²³. Rybicki martwił się w szczególności o jednego z nich, który stawał wielokrotnie do raportu z powodu zbyt częstego zagładania do kieliszka, za co groziło mu całkowite usunięcie z oddziału²⁴. Należy przy tym podkreślić, że ludziom stale nadużywającym alkoholu („pijacom”) dawano nieraz następującą alternatywę: sugerowano im przerzucenie do lasu, do partyzantki, lub wykonanie na nich wyroku śmierci²⁵.

oficerowie Kedywu Okręgu Warszawskiego, zob. S. Pawlina, *Praca w dywersji. Codzienność żołnierzy Kedywu Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej*, Gdańsk 2016, s. 265.

¹⁷ A. Kamiński, *op. cit.*, s. 40.

¹⁸ J.R. Rybicki, *Notatki szefa warszawskiego Kedywu...*, s. 30 i 40.

¹⁹ *Ibidem*, s. 40.

²⁰ GR BUW, AJR, sygn. 5012/8, Obie[gu pismo] komendanta okręgu, 4 VII 1944 r. Powyższy tekst przywoływał już S. Pawlina, *op. cit.*, s. 81

²¹ S. Pawlina, *op. cit.*, s. 129.

²² AAN, Akta Tomasza Strzembosza, sygn. 45. Relacja Józefa Rybickiego dotycząca zasad i techniki kierowania walką bieżącą w TOW i na szczelbu Kedywu OW „AK” (Rozmowa protokołowana z dnia 28 I 1976 r.), k. 3. Powyższy tekst przywoływał już S. Pawlina, *op. cit.*, s. 325.

²³ J.R. Rybicki, *Notatki szefa warszawskiego Kedywu...*, s. 197.

²⁴ *Ibidem*, s. 117.

²⁵ AAN, Akta Tomasza Strzembosza, sygn. 45, Relacja Józefa Rybickiego dotycząca zasad i techniki kierowania walką bieżącą w TOW i na szczelbu Kedywu OW AK (Rozmowa protokołowana z dnia

Jeśli zaś chodzi o postawę samego Rybickiego, to wytchnienia szukał on raczej w kontynuowaniu przedwojennych pasji bibliofilskich²⁶. Z tego czasu zachowała się anegdotyczna opowieść o tym, jak usiłował odkupić od pewnego Niemca trzeci tom pomnikowego dzieła Wespazjana Kochowskiego *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV Climacteres (Roczników polskich od śmierci Władysława Klimaktery)*. W czasie okupacji alkohol służył dość często za walutę wymienną. Nie można się więc dziwić, że kontrahent zażądał w zamian butelki wódki. Tymczasem Rybicki nie wiedział nawet, gdzie można ją kupić. Na szczęście pomogli mu koledzy z konspiracji, którzy byli lepiej zorientowani w tej kwestii²⁷.

Sytuacja ta staje się bardziej klarowna, kiedy przypomnimy, że w ramach zorganizowanej na polecenie Kierownictwa Walki Cywilnej akcji likwidowania nielegalnych bimbrowni, miano (zgodnie z relacją Stefana Korbońskiego) usunąć około dwóch tysięcy takich lokali²⁸. Likwidowano też składy alkoholu. W kwietniu 1944 r. w akcjach takich brali udział również żołnierze z grup podległych Rybickiemu²⁹.

Po zakończeniu okupacji niemieckiej „Andrzej” kontynuował walkę podziemną. Najpierw wraz z zaprzyjaźnionym z nim gen. Augustem Emilem Fieldorfem „Nilem” (w roli jego zastępcy) tworzył zręby pierwszej organizacji „NIE”. Najprawdopodobniej już po aresztowaniu generała objął w tej organizacji stanowisko zastępcy komendanta Obszaru Centralnego³⁰. Po rozwiązaniu „NIE” i utworzeniu Delegatury Sił Zbrojnych (DSZ) w kwietniu 1945 r. Rybicki był delegatem na Okręg Warszawa i zastępcą delegata na Obszar Centralny, a po aresztowaniu płk. Jana Mazurkiewicza od 3 sierpnia delegatem na Obszar Centralny do rozwiązania DSZ (6 sierpnia)³¹.

28 I 1976 r.), k. 3: „Pijaków przierzucano do lasu, do partyzantki. Przytym stawiano sprawę tak: nie pójdziesz – dostaniesz w łeb”.

²⁶ C. Chlebowski, *op. cit.* O początkach jego zamiłowania do zbieractwa pisał Wojciech Wiśniewski, *op. cit.*, s. 46–50.

²⁷ Na temat samej transakcji, zob. W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 174–175 oraz S. Pawlina, *op. cit.*, s. 83, przyp. 49. Na temat traktowania alkoholu jako waluty, zob. *ibidem*, s. 82.

²⁸ S. Pawlina, *op. cit.*, s. 81. Sebastian Pawlina przywołał tu książkę S. Korbońskiego, *W imieniu Rzeczypospolitej*, Warszawa–Waszyngton 2005, s. 178.

²⁹ Zob. np. *Z akcji 24 kwietnia 1944 w terenie przeprowadzonej przez oddział „B”*, w: *Oddział Dyspozycyjny „B” Warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1942–1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2005, s. 30–31; *Sprawozdanie za kwiecień 1944*, w: *Kedyw Okręgu Warszawa Armii Krajowej: dokumenty – rok 1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2009, s. 69 oraz *Wprowadzenie*, w: *Oddział Dyspozycyjny „B” warszawskiego Kedywu...*, s. 11.

³⁰ O tworzeniu zrębów pierwszej organizacji „NIE”, zob. J. Rybicki, *Wspomnienia o organizowaniu „NIE”*, oprac. H. Rybicka, „Zeszyty Historyczne” 1992, z. 100, s. 88–96. O powstaniu drugiego „NIE” po aresztowaniu generała zob. J. Rybicki, *Rok 1945*, „Zeszyty Historyczne” 1987, z. 82, s. 25. Porównaj: J. Kurtyka, *Na szlaku AK („NIE”, DSZ, WiN)*, w: *Z dziejów agonii i podboju. Prace zebrane z zakresu najnowszej historii Polski*, Kraków 2011, s. 60–63. Na temat stosunku Rybickiego do generała Fieldorfa zob. również W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 94 oraz M. Majle, *Pan Józef wiele po sobie zostawił...*, „Przegląd Katolicki” 14 IX 1986, nr 37 (117), s. 3.

³¹ Rybicki Józef Roman, w: *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 6, cz. 3: *Noty biograficzne ważniejszych postaci wymienionych w tomach I–VI*, oprac. A. Zagórski, Wrocław 2000, s. 599.

Następnie wraz z ppłk. Ludwikiem Muzyczką stał się jednym z twórców koncepcji powołania Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”, jednym z jego pięciu członków-założycieli (2 września 1945 r.), i po raz kolejny prezesem (komendantem) Obszaru Centralnego³². Jednocześnie dwukrotnie (raz po aresztowaniu płk. Jana Rzepeckiego i drugi raz po zatrzymaniu płk. Jana Szczurka-Cergowskiego) pełnił obowiązki prezesa Zarządu Głównego WiN³³. Jednak 22 grudnia 1945 r. sam został aresztowany. W procesie I Zarządu Głównego WiN (toczącym się od 4 stycznia do 3 lutego 1947 r. przed Rejonowym Sądem Wojskowym w Warszawie) został skazany na 10 lat więzienia, co Bolesław Bierut zamienił w drodze łaski na 6 lat (celowo, by nie mógł zostać objęty amnestią, która dotyczyła jedynie osób skazanych na nie więcej niż 5 lat więzienia). Była to swoista zemsta za nieugiętą postawę Rybickiego, który oświadczył w trakcie procesu, „że nie jest w stanie zmienić w więzieniu swoich przekonań”³⁴.

Jego zachowanie podczas śledztwa i w więzieniu sprawiło, iż mógł w przyszłości uchodzić za jednego z niezłomnych przywódców środowiska akowskiego. W przeciwieństwie do Jana Mazurkiewicza czy Jana Rzepeckiego nie poszedł bowiem na ugodę ze śledczymi³⁵. Jeśli ta postawa zyskała mu uznanie środowiskowe, to jednocześnie zamknęła przed nim pewne możliwości życiowe. Po wyjściu z więzienia w 1954 r. nie mógł kontynuować kariery akademickiej, choć proponował mu to prof. Ryszard Ganszyniec, który wykładał wówczas na Uniwersytecie Jagiellońskim³⁶. Nie mógł też liczyć na zatrudnienie w szkolnictwie³⁷. Dzięki przedwojennym znajomościom uzyskał jedynie pracę w Księgarni św. Wojciecha (wydawnictwo Albertinum) w Poznaniu, gdzie kierował redakcją działu słowników i encyklopedii filologicznych. Przygotował tam poprawioną i rozszerzoną edycję *Słownika kościelnego łacińsko-polskiego* ks. Alojzego Jougana (Poznań 1958), a później pracował nad słownikiem polsko-łacińskim³⁸.

³² S. Salmonowicz, *Ludwik Muzyczka 1900–1977. Polityk i żołnierz. Przyczynek do dziejów Armii Krajowej*, Warszawa 1992, s. 30. O objęciu przez Józefa Rybickiego funkcji komendanta Obszaru Centralnego WiN pisał też G. Łeszczyński, *Okręg warszawski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” 1945–1947*, „Biuletyn Informacyjny”, Zarząd Główny Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, marzec 2017, nr 3 (323), s. 30.

³³ A.K. Kunert, *Nauczyciel i żołnierz...*, s. 160.

³⁴ A.K. Kunert, *Józef Roman Rybicki...*, s. 154. Odnośnie do wypowiedzi Józefa Rybickiego w trakcie procesu, zob. J. Rybicki, *Rok 1945...*, s. 35–38.

³⁵ Rozmowa ze Stanisławem Salmonowiczem z 22 marca 2017. O postawie Jana Mazurkiewicza, zob. J. Rybicki, *Rok 1945...*, s. 30–34. O postawie Jana Rzepeckiego, zob. J. Kurtyka, *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”*, w: *Z dziejów agonii i podboju...*, s. 132.

³⁶ Rozmowa z Hanną Rybicką w dniu 14 lutego 2017.

³⁷ GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, *Życiorys*, k. 12.

³⁸ Rozmowa z Hanną Rybicką w dniu 14 lutego 2017. O charakterze jego pracy w Księgarni św. Wojciecha, zob. też. AR, Dyplomy, „Zaświadczenie Księgarni Św. Wojciecha Sp. z o.o. w Poznaniu”, 19 X 1956 r. oraz A.K. Kunert, *Józef Roman Rybicki...*, s. 154. Wydawnictwo Księgarni

Jak się wkrótce okazało, pozostały mu jeszcze tylko dwa inne pola działalności, w których mógł się samorealizować. Jednym z nich była pasja bibliofilska. W niedługim czasie został posiadaczem jednej z największych kolekcji pamiątek w kraju, liczącej kilka tysięcy tomów³⁹. W swojej niedoli nie był osamotniony. Do Towarzystwa Przyjaciół Książki wstąpiło wówczas oprócz niego jeszcze parę innych osób niechętnie widzianych przez ówczesne władze (Kazimierz Gorzkowski, Waclaw Zawadzki i Władysław Bartoszewski)⁴⁰. Drugim polem aktywności Józefa Rybickiego stała się działalność antyalkoholowa. Nabierała ona wówczas niezwykle znaczenia wobec szybkiego narastania zjawiska alkoholizmu i pijaństwa, które postrzegał on wręcz jako zagrożenie bytu narodowego⁴¹.

W tym zaangażowaniu Rybicki znalazł także godnych towarzyszy. W ruchu antyalkoholowym działały bowiem również inne osoby, wykluczone z życia politycznego, które nie chciały popierać reżimu, a jednak odczuwały potrzebę pracy społecznej⁴². W Społecznym Komitecie Przeciwalkoholowym pracowali m.in. doktor Zdzisław Jaroszewski, dawny działacz organizacji narodowych w Wielkopolsce, w swoim czasie aktywny w podziemiu niepodległościowym, byli żołnierze AK (jak np. Andrzej Świącicki) oraz przedstawiciele tzw. bezetów, czyli dawnych ziemian pozbawionych majątku, Jan Karol Falewicz i Izabella z Plater-Zyberków⁴³. Jednym z redaktorów czołowego pisma tego ruchu „Walki z Alkoholizmem” (ukazującego się od stycznia 1966 r. pod tytułem „Problemy Alkoholizmu”) został zaś inny dawny akowiec, były więzień polityczny i bliski znajomy Józefa Rybickiego, Kazimierz Moczarski, który pełnił m.in. funkcję zastępcy redaktora naczelnego tego pisma od października 1965 r., a następnie p.o. redaktora naczelnego od października 1973 do grudnia 1974 r., przez ostatni rok ukazywania się wspomnianego periodyku (nieco później jego wydawanie wznowiono pod zmienionym tytułem)⁴⁴.

św. Wojciecha to Albertinum, zob. AR, Alkohol – pisma, „Wniosek o nadanie odznaki za wzorową pracę w Służbie Zdrowia”, Warszawa, 6 XI 1985 r.

³⁹ Według jednego z przekazów Józef Rybicki miał posiadać nawet 5 tys. tomów, zob. *Zbiory warszawskie. Józef Rybicki*, „Stolica” 24 I 1965, nr 4 (894). Zdaniem Hanny Rybickiej szacunki te są przesadzone. Józef Rybicki był właścicielem co najwyżej 2,5 tys. książek – rozmowa z Hanną Rybicką w dniu 24 czerwca 2017 r.

⁴⁰ W. Śliwowska, *Pan Puchatek. Rzecz o Waclawie Józefie Zawadzkim*, Warszawa 2006, s. 91.

⁴¹ Na temat wzrostu poziomu spożycia alkoholu, zob. K. Kosiński, *Historia pijaństwa w PRL. Polityka – obyczaje – szara strefa – patologie*, Warszawa 2008, s. 7. Co do postrzegania alkoholizmu jako zagrożenia dla bytu narodowego, zob. J. Rybicki, *Alkoholizm w Polsce jako problem społeczny*, „Ateum Kapłańskie” 1974, nr 394, s. 151: „Zjawisko pijaństwa i alkoholizmu występujące w życiu kulturalno-społecznym stanowi duże zagrożenie dla naszej przyszłości na progu nowego 1000-lecia”.

⁴² Generalnie środowiska akowskie stroniły od życia politycznego, gdzie nie byłyby zresztą przez władze zbyt mile widziane, zob. A. Friszke, *Opozycja polityczna w PRL*, Londyn 1994, s. 126.

⁴³ K. Kosiński, *op. cit.*, s. 281. O przeszłości doktora Jaroszewskiego pisał W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 183 oraz W. Śliwowska, *op. cit.*, s. 233, przyp. 39.

⁴⁴ A.K. Kunert, *Oskarżony Kazimierz Moczarski*, Warszawa 2006, s. 139 oraz A. Machcewicz, *Kazimierz Moczarski. Biografia*, Kraków 2009, s. 282.

Sam Rybicki zaczął skromnie w 1955 r. Działał najpierw tylko na terenie powiatu pruszkowskiego. Utworzył Komisję Społeczno-Lekarską przy Powiatowej Radzie Narodowej w Pruszkowie, której przewodniczył w latach 1958–1963⁴⁵. Podobne komisje powstawały wówczas na terenie całego kraju na mocy ustawy przeciwalkoholowej z 1956 r. Kluczową rolę odgrywali w nich lekarze, którzy na ogół pracowali społecznie. Do ich kompetencji należało m.in. orzekanie o konieczności poddania przymusowemu leczeniu osoby dotkniętej chorobą alkoholową. Według istniejących wówczas regulacji stosowną przesłanką w tym kierunku mógł być rozkład życia rodzinnego lub zagrożenie porządku publicznego⁴⁶. Rybicki zachowywał zawsze otwarty i ciepły stosunek wobec alkoholików. Protestował, gdy rozmowę z chorym nazywano rozpracowaniem lub przesłuchaniem. Uważał, że z pacjentem powinno się postępować delikatnie. Miał on mieć poczucie, że komisja dba o niego. Nie powinien zaś w żadnym razie czuć się napiętnowany. Winien on mieć wrażenie, że „leczenie nie jest karą, lecz ratowaniem jego zdrowia, a zarazem ratowania jego rodziny i społeczeństwa, że działalność Komisji Społeczno-Lekarskiej nie jest przeciw niemu, ale dla niego”⁴⁷.

Równolegle Rybicki rozpoczął pracę w SKP, który w czasach PRL stanowił jedyną ogólnokrajową organizację zajmującą się zwalczaniem alkoholizmu. Najpierw był przewodniczącym powiatowego SKP w Pruszkowie. W 1959 r. został wybrany członkiem Zarządu, a następnie zastępcą przewodniczącego Wojewódzkiego Oddziału Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego w Warszawie. Zajmował się wówczas m.in. organizowaniem Komisji Społeczno-Lekarskich i poradni we wszystkich powiatach województwa warszawskiego⁴⁸. Zaangażował się też w tworzenie zakładów leczenia odwykowego w Wirowie i Gostyninie, oddziału leczenia odwykowego w Ursusie oraz poradni odwykowych w Grodzisku Mazowieckim i w Pruszkowie⁴⁹. W tym ostatnim zamierzano również zbudować specjalny pawilon dla alkoholików-gruzlików. Choroba ta bowiem dość często atakowała ludzi dotkniętych tym nałogiem⁵⁰. Szczególną uwagę Rybicki miał też poświęcać młodzieży. Prowadził akcje w szkołach wszystkich stopni, na obozach letnich i kursach, co stanowiło dla niego z pewnością namiastkę dawnej pracy pedagogicznej⁵¹. Niezależnie od tego prowadził

⁴⁵ AR, Alkohol – pisma, Wniosek o nadanie odznaki za wzorową pracę w Służbie Zdrowia, Warszawa, 6 XI 1985 r.

⁴⁶ K. Kosiński, *op. cit.*, s. 297.

⁴⁷ W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 185 oraz J. Rybicki, *Komisje społeczno-lekarskie do spraw przymusowego leczenia alkoholików*, w: J. Skála, *Alkoholizm. Mianownictwo, rozpoznawanie, leczenie i zapobieganie*, Warszawa 1966, s. 207

⁴⁸ AR, Alkohol – pisma, Wniosek o nadanie odznaki za wzorową pracę w Służbie Zdrowia, Warszawa, 6 XI 1985 r.

⁴⁹ GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, Życiorys, k. 13.

⁵⁰ J. Rybicki, *Wytknięta droga*, „Problemy Alkoholizmu” 1965, nr 7–8 (130–131), s. 23.

⁵¹ AR, Alkohol – pisma, Wniosek o nadanie odznaki za wzorową pracę w Służbie Zdrowia, oraz

„małą akcję wydawniczą” na terenie województwa⁵². O uznaniu, z jakim spotykała się jego działalność, najlepiej mogą świadczyć podziękowania za współpracę, jakie Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna Warszawa-Anin skierowała do Oddziału Wojewódzkiego SKP. Podkreślono w nich w szczególności, że: „Pomyślne wyniki tej współpracy możliwe były tylko do osiągnięcia dzięki dużej życzliwości i zrozumieniu jakie wykazał dr Rybicki dla sprawy podniesienia na wyższy poziom stanu zdrowotnego ludności wiejskiej”⁵³. W papierach samego Rybickiego zachował się też list z podziękowaniami za pomoc w zlikwidowaniu handlu alkoholem we wsiach Skrzelewi i Szymanowo⁵⁴. Akcja antyalkoholowa, jaką wówczas rozwinął na terenie województwa warszawskiego, była uznawana za wzorcową dla całej Polski⁵⁵.

Być może z tego względu w 1962 r. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej powierzyło mu wgląd do wszystkich akt Komisji Społeczno-Lekarskich na terenie całego kraju, co ogromnie go ucieszyło⁵⁶.

Od maja 1962 r. Józef Rybicki pracował także (na pół etatu) w redakcji pisma „Walka z Alkoholizmem”, które w styczniu 1966 r. zmieniło tytuł na „Problemy Alkoholizmu”⁵⁷. To prawdopodobnie w tej roli służył wsparciem wielu specjalistom, którzy nie posiadali pióra równie wyrobionego jak on sam. Wiadomo, że wspierał w redagowaniu tekstów swego bliskiego przyjaciela, a zarazem zwierzchnika (na stanowisku przewodniczącego Oddziału Warszawskiego SKP), Zdzisława Jaroszewskiego⁵⁸. Również Daniela Soszyńska, ordynator Oddziału Alkoholowego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych „Kochanówka” w Łodzi oraz kierowniczka miejscowej poradni przeciwalkoholowej, a przy okazji bardzo płodna pisarka, po latach nazwała go wręcz „współautorem” swoich prac i dziękowała za jego wsparcie w „stawianiu pierwszych kroków” w pisarstwie⁵⁹.

Wkrótce przyszły kolejne awanse. W maju 1963 r. został przyjęty do centrali SKP (Głównego Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego)⁶⁰. W latach sześć-

Z. Jaroszewski, *op. cit.*, s. 2.

⁵² GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, Życiorys, k. 12–13.

⁵³ *Podziękowania za współpracę*, „Zdrowie i Trzeźwość” marzec 1964, nr 3 (94), s. 5.

⁵⁴ AR, Listy, List S. Mareckiej-Dejakowskiej (niedatowany).

⁵⁵ AR, Alkohol – pisma, Wniosek o nadanie odznaki za wzorową pracę w Służbie Zdrowia, Warszawa, 6 XI 1985 r.

⁵⁶ GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, Życiorys, s. 13 oraz AR, Alkohol – pisma, Pismo kierownika Wydziału Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Warszawa, 23 XII 1962 r. Na temat reakcji Józefa Rybickiego – rozmowa z Hanną Rybicką z dnia 31 stycznia 2017 r.

⁵⁷ AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, Pismo sekretarza generalnego GSKP, Warszawa, 26 IV 1962 r. oraz *ibidem*, List redaktora naczelnego do sekretarza generalnego GSKP z 28 IV 1962 r.

⁵⁸ Rozmowa z córką, Hanną Rybicką w dniu 14 lutego 2017 r. Na temat relacji Rybickiego ze Zdzisławem Jaroszewskim, zob. W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 183–189.

⁵⁹ AR, Alkohol – pisma, List Danieli Soszyńskiej do Józefa Rybickiego, Łódź, 16 III 1970 r. Na temat funkcji sprawowanej przez Danielę Soszyńską, zob. *Sylwetki delegatów na II Zjazd SKP*, „Problemy Alkoholizmu” 1969, nr 9 (180), s. 13.

⁶⁰ AR, Pismo sekretarza generalnego GSKP do Józefa Rybickiego, 15 V 1963 r.

dziesiątych przewodniczył Komisji Wydawniczo-Propagandowej Zarządu Głównego SKP, a jednocześnie od 1966 do 1969 sprawował także obowiązki głównego inspektora do spraw propagandy i wydawnictw⁶¹. Ze względu na czasowy brak formalnej zgody Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej na jego zatrudnienie na tym ostatnim stanowisku, funkcję tę gotowy był pełnić nawet „społecznie”, bez wynagrodzenia⁶². W 1966 r. wszedł też w skład Rady Społeczno-Naukowej Komitetu i został odznaczony odznaką „Za wzorową pracę w Służbie Zdrowia”⁶³. Prawdopodobnie to wówczas zrezygnował z funkcji kierowniczych pełnionych na szczeblu wojewódzkim⁶⁴. Na początku 1967 r. powierzono mu dodatkowo stanowisko zastępcy sekretarza generalnego SKP⁶⁵.

W czasie swojej pracy w wydziale wydawniczo-propagandowym rozwinął niezwykle szeroką działalność. Pod jego kierownictwem wydano ponad 100 wydawnictw książkowych, plakatów, broszur i przezroczy. Ukazała się seria prac doktorskich z dziedziny alkoholologii (nauki o działaniu alkoholu na organizm i o następstwach jego nadmiernego spożycia), jak również pierwszy podręcznik poświęcony problemowi alkoholizmu, adresowany do nauczycieli szkół podstawowych i średnich (*Abstynencja. Trzeźwość. Profilaktyka*) oraz przetłumaczona z języka czeskiego monografia dla lekarzy (Jaroslav Skála, *Alkoholizm: mianownictwo, rozpoznawanie, leczenie i zapobieganie*) uzupełniona o wiele polskich tekstów (w tym jeden autorstwa samego Rybickiego)⁶⁶. Jednocześnie zasiadał on też w jury konkursów na najlepsze prace dziennikarskie i filmy dotyczące problematyki alkoholowej⁶⁷. Uczestniczył również w 1968 r. we wręczaniu nagród w konkursie

⁶¹ AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, Pismo sekretarza generalnego, Artura Okulicza do obywatela Józefa Rybickiego, 31 XII 19[6]5 r. Co do rezygnacji ze stanowiska głównego inspektora do spraw propagandy w Zarządzie Głównym SKP, zob. *ibidem*, Pismo sekretarza generalnego Artura Okulicza do dyrektora Bulandowej i dyrektora Huczek, Warszawa, 24 X 1969 r. Oficjalnie od 1 stycznia 1966 r. podjął pracę w Zarządzie Głównym SKP, zob. AR, Różne, Tabela z zestawieniem stażu pracy.

⁶² AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, Oświadczenie Józefa Rybickiego, Warszawa, 2 I 1966 r.

⁶³ AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, Pismo sekretarza generalnego SKP, Jerzego Zielińskiego, Warszawa, 15 grudnia 1966 r. Na temat odznaki, zob. AR, Alkohol – pisma – varia, Legitymacja nr 9890 odznaki „Za wzorową pracę w Służbie Zdrowia”, Warszawa, 7 IV 1966 r.

⁶⁴ AR, Alkohol – pisma, List sekretarza Zarządu Oddziału Wojewódzkiego SKP do Józefa Rybickiego, Warszawa, 3 XI 1966 r.

⁶⁵ AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, Pismo Jerzego Zielińskiego, 3 VII 19[...][sic!].

⁶⁶ Co do informacji o opublikowaniu ponad 100 pozycji za czasów urzędowania Józefa Rybickiego, zob. GR BUW, AJR, inw. 5296/2, J.R. Rybicki, *Życiorys*, k. 14. Zdzisław Jaroszewski podaje, że tych publikacji było ponad 120, zob. Z. Jaroszewski, *op. cit.*, s. 2. Zaś Wojciech Wiśniewski podaje, że było ich 134, *op. cit.*, s. 187. Tekst opublikowany przez Rybickiego to: *Komisje społeczno-lekarskie...*, s. 203–210. Zarówno doktor Jaroszewski, jak i Wojciech Wiśniewski utrzymują, że szkolny podręcznik, przygotowany z inicjatywy ZG SKP, adresowany był głównie do uczniów. Jednak ze wstępu do książki wydaje się wynikać co innego, zob. *Abstynencja. Trzeźwość. Profilaktyka*, s. 2: „jest to pierwsza tego rodzaju książka w polskich wydawnictwach przeznaczonych do użytku nauczycieli”.

⁶⁷ Józef Rybicki przewodniczył jury II i III Dziennikarskiego Konkursu Przeciwalkoholo-

na najlepszy plakat antyalkoholowy zorganizowanym przez Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne RSW w Warszawie i Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy⁶⁸. Miał też podobno zainspirować Studencki Teatr Satyryczny do stworzenia przedstawienia *Wódka, wódeczko...*, napisanego przez Andrzeja Jareckiego, którego premiera miała miejsce 12 stycznia 1969 r.⁶⁹

Wreszcie w drugiej połowie lat sześćdziesiątych doczekał się nawet międzynarodowego uznania. W sierpniu 1967 r. był jednym trzech przedstawicieli SKP (wraz z sekretarzem generalnym Jerzym Zielińskim i jego zastępcą Stanisławem Leśniewskim), którzy podejmowali w Warszawie Archera Tongue'a, dyrektora Międzynarodowej Rady do spraw Alkoholu i Alkoholizmu (International Council on Alcohol and Alcoholism). Przedstawiali mu oni działalność wychowawczą i propagandową ruchu przeciwalkoholowego w Polsce, w tym w szczególności prace Ośrodka Naukowo-Badawczego Zarządu Głównego SKP, a także wydawnictwa książkowe i plakaty Zarządu Głównego SKP⁷⁰. Niewątpliwie Józef Rybicki wywarł wówczas szczególnie korzystne wrażenie, skoro rok później został przez Archera Tongue'a zaproszony do wzięcia udziału w czternastym Międzynarodowym Kolokwium dotyczącym zapobiegania i leczenia alkoholizmu⁷¹. Wydaje się, że Rybicki nie uzyskał formalnej zgody na wyjazd. Pomimo iż sekretarz generalny

wego na najlepszą pracę dziennikarską o tematyce alkoholowej, zob. *II Dziennikarski konkurs przeciwalkoholowy*, „Problemy Alkoholizmu” 1968, nr 7–8 (166–167), s. 33; *Prasa naszym sojusznikiem – doroczny konkurs*, „Problemy Alkoholizmu” 1969, nr 9 (180), s. 17 oraz *Laureaci konkursu publicystycznego SKP*, „Zdrowie i Trzeźwość” 1969, nr 7 (157), s. 4. O wręczaniu nagród w konkursie na najlepszy film, zob. „*Mogło być inaczej*” najlepszym filmem o tematyce przeciwalkoholowej, „Zdrowie i Trzeźwość” 1969, nr 11 (161), s. 14.

⁶⁸ Rozstrzygnięcie konkursu na plakat przeciwalkoholowy, „Problemy Alkoholizmu” 1969, nr 2 (173), s. 19.

⁶⁹ W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 187. Odnośnie do przedstawienia, zob. <http://www.e-teatr.pl/pl/realizacje/23462,szczegoly.html> (dostęp: 9 VII 2017).

⁷⁰ *Dyrektor Archer Tongue w Polsce*, „Problemy Alkoholizmu” 1967, nr 10 (157), s. 21. Odnośnie do oryginalnej nazwy organizacji antyalkoholowej, zob. AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, List Archera Tongue'a do Józefa Rybickiego, 18 IV 1968 r. Z zachowanych dokumentów z epoki wynika, że organizacja, z którą SKP nawiązało współpracę, nosiła nazwę Międzynarodowa Rada do spraw Alkoholu i Alkoholizmu (International Council on Alcohol and Alcoholism). Jej współczesną kontynuacją jest Międzynarodowa Rada do spraw Alkoholu i Uzależnień (International Council on Alcohol and Addictions). Na podstawie artykułu opublikowanego na łamach „Problemów Alkoholizmu” można ustalić, że w 1968 r. organizacja ta miała zmienić nazwę na Międzynarodową Unię do spraw Alkoholu, Alkoholizmu i Toksykomanii, zob. *XIV Międzynarodowe Sympozjum Zapobiegania i Leczenia Alkoholizmu w Mediolanie*, „Problemy Alkoholizmu” 1969, nr 4 (175), s. 13. Stoi to w pewnej sprzeczności z informacjami opublikowanymi na stronie internetowej tej instytucji, z których wynika, że już w 1968 r. miała ona nosić współczesną nazwę, zob. www.icca.ch/constitution/profile.html (dostęp: 25 XI 2017).

⁷¹ AR, SKP, Akta osobowe Józefa Rybickiego, List Archera Tongue'a do Józefa Rybickiego, 18 IV 1968 r.

SKP pisał w tej sprawie nawet do Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej z prośbą o poparcie tego wniosku, to ostatecznie na konferencji w Mediolanie zabrakło polskiego referatu⁷².

Józef Rybicki udzielał się natomiast aktywnie w kraju, co mogło znajdować również oddźwięk za granicą. Brał udział w licznych zjazdach i konferencjach krajowych⁷³. Podsumowywał m.in. łódzką konferencję z 1967 r. zatytułowaną „Alkohol a kobieta”⁷⁴. Publikował też na łamach dwóch czołowych pism przeciwalkoholowych, „Zdrowia i Trzeźwości” oraz „Walki z Alkoholizmem” (którego nazwę zmieniono później na „Problemy Alkoholizmu”). W tym pierwszym przez prawie dwa lata ukazywał się w odcinkach jego *Poradnik działacza przeciwalkoholowego*⁷⁵. Integralny tekst tej książki można dziś odnaleźć tylko w archiwum SKP, choć podobno podpisano umowę na jej wydanie⁷⁶. Rybickiemu udało się natomiast wydać drukiem trzy inne książki, z których niestety dostępna jest obecnie jedynie jedna, dotycząca społecznej kontroli w wykonywaniu ustawy antyalkoholowej⁷⁷. Zagadnieniu temu poświęcał on zresztą szczególnie dużo uwagi. Sądził bowiem, że obok rozkładu życia rodzinnego to głównie powszechna dostępność alkoholu przyczyniła się do alkoholizacji społeczeństwa⁷⁸. Jego teksty publiko-

⁷² AR, SKP, Pismo sekretarza generalnego Jerzego Zielińskiego do Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, Warszawa, 25 IV 19[6]8 r. Odnośnie do przebiegu konferencji w Mediolanie, zob. *XIV Międzynarodowe Sympozjum Zapobiegania i Leczenia Alkoholizmu w Mediolanie*, „Problemy Alkoholizmu” kwiecień 1969, nr 4 (175), s. 13, 14 i 24. W relacji z tej konferencji autorstwa L. Wierusz-Kowalskiej nie ma wzmianki o polskim referacie. Również w osobistych zapiskach Józefa Rybickiego nie odnajdujemy informacji o jego wyjeździe zagranicznym z roku 1968, zob. AR, Różne, Notatki chronologiczne.

⁷³ GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, Życiorys, k. 14.

⁷⁴ *Podsumowanie konferencji przez doktora Józefa Rybickiego*, „Alkoholologia Łódzka” 1967, nr 1 (III).

⁷⁵ *Poradnik działacza antyalkoholowego* ukazywał się anonimowo, tylko pierwszy jego odcinek sygnowany był inicjałami S.N., stanowiącymi zapewne skrót od pseudonimu Stefan Nowicki, którego Józef Rybicki używał jeszcze w okresie przedwojennym, kiedy publikował w „Przeglądzie Klasycznym”, zob. A.K. Kunert, *Rybicki Józef Roman...*, s. 310. Teksty ukazywały się w piśmie „Zdrowie i Trzeźwość” 1967, nr 4 (130), s. 9, dalej od 1967, nr 6 (132), s. 8–9 do 1967, nr 10 (160), s. 8–9 oraz od 1970, nr 1 (163), s. 8–9 do 1970, nr 2 (164), s. 8–9.

⁷⁶ AAN, sygn. 1654/3/187, J. Rybicki, *Poradnik działacza przeciwalkoholowego*, Warszawa 1969, ss. 203. O podpisaniu umowy na wydanie książki, zob. W. Skulska, *Portret bibliofila*, „Przekrój” 23 XI 1969, nr 1285.

⁷⁷ J. Rybicki, *Kontrola społeczna wykonywania w dziedzinie handlu ustawy o zwalczaniu alkoholizmu*, Warszawa 1970, ss. 173. Pozostałych dwóch niestety nie udało mi się odnaleźć, ale Józef Rybicki wspomina o nich w swoim życiorysie, zob. GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, Życiorys, k. 13. Są to: *Zadania i metody pracy terenowej „Komisji społeczno-lekarskiej do spraw przymusowego leczenia alkoholików”*. *Narada w sprawie lecznictwa zamkniętego alkoholików*, Warszawa–Wirów 18–19 VI 1962 r., OW SKP, Warszawa 1964, ss. 81; *Informacje o zapobieganiu społecznym i gospodarczym skutków alkoholizmu na terenie woj. warszawskiego* 1962, OW SKP 1964, ss. 61 oraz praca napisana z H. Wierzbicką, *Zadania zakładów pracy w ochronie pracowników przed alkoholizmem*, Warszawa 1962, ss. 54.

⁷⁸ J. Rybicki, *Alkoholizm w Polsce...*, s. 152.

wane na łamach „Problemów Alkoholizmu” dotyczyły również tego problemu. Na szczególną uwagę zasługuje z pewnością studium przypadku na przykładzie trzech powiatów w jednym z województw, które przygotował z J. Szałuchowskim. Przeprowadzając liczne anonimowe kontrole, obaj działacze wykazali rażące zaniedbania w egzekwowaniu prawodawstwa o ograniczeniu handlu alkoholem. Winę za ten stan rzeczy składali w dużej mierze na wydziały handlowe rad narodowych, które zasłaniały się stwierdzeniem, że zwiększyłyby to nielegalne obroty alkoholem. Tymczasem Rybicki i Szałuchowski słusznie wykazywali, że zwalczanie tych ostatnich należało do kompetencji MO i z tego tytułu nie mogło stanowić usprawiedliwienia dla urzędników⁷⁹. Na uwagę zasługuje także tekst samego Rybickiego dotyczący sytuacji alkoholików i alkoholizmu w województwie warszawskim na początku lat sześćdziesiątych. Wskazywał on w nim na duże koszty społeczne alkoholizmu oraz na olbrzymie obciążenia finansowe ponoszone w związku z leczeniem uzależnionych, jak i z pomocą dla członków ich rodzin⁸⁰.

Okres największej aktywności pisarskiej Józefa Rybickiego zbiegł się w czasie z jego rezygnacją w 1969 r. z funkcji głównego inspektora wydawnictw i propagandy SKP. Prawdopodobnie najważniejszą przyczyną tej decyzji były nieporozumienia, do jakich doszło pomiędzy nim a oportunistycznie nastawionym sekretarzem generalnym SKP, Arturem Okuliczem⁸¹. Ubolewanie z tego powodu wyrazili zarówno wspomniana Daniela Soszyńska, jak i słynny doktor Władysław Marcinkowski z Krakowa, który pragnął dalej widzieć Rybickiego na tym stanowisku i postrzegał go jako sojusznika w walce o ograniczenie sprzedaży alkoholu⁸². Jednak odejście ze stanowiska w SKP nie oznaczało dla Rybickiego definitywnego zaniechania działalności w ruchu antyalkoholowym. W kolejnych latach trzykrotnie przewodniczył on jury konkursu na najlepszą pracę dziennikarską o alkoholizmie (1970, 1971, 1973), a także zasiadał w komisji rozstrzygającej konkurs na najlepsze wspomnienia dawnego alkoholika (*Silniejsi niż nałóg* – 1970)⁸³. W 1972 r. został powołany w skład Zespołu Ekspertów Stałej Komisji

⁷⁹ Opublikowano je w dwóch odcinkach: J. Rybicki, J. Szałuchowski, *Ustawa przeciwalkoholowa – handel – rzeczywistość*, „Walka z Alkoholizmem” 1967, nr 10 (157), s. 1–4 oraz *idem*, *Konkretne wnioski*, „Walka z Alkoholizmem” 1967, nr 11 (158), s. 7–8.

⁸⁰ *Z sprawozdania Oddziału SKP woj. warszawskiego. Uwagi o spożyciu alkoholu i alkoholizmie*, dr J. Rybicki, „Walka z Alkoholizmem” 1967, nr 1–2 (112–113), s. 20–23.

⁸¹ AR, Różne, Dr. J. Rybicki... Wspomnienie Stanisława Akolińskiego, 20 XII 1995 r.

⁸² AR, Alkohol – pisma, List Władysława Marcinkowskiego, przewodniczącego OM SKP do Józefa Rybickiego, 29 VIII 1969 r. oraz *ibidem*, List Danieli Soszyńskiej do Józefa Rybickiego, 16 III 1970 r.

⁸³ W związku z jego znajomością nie tylko problemu alkoholizmu, ale i tematyki pamiętnikarstwa powierzono mu funkcję przewodniczącego jury w tym konkursie, zob. AR, Alkohol – pisma, Pismo sekretarza generalnego Artura Okulicza do Józefa Rybickiego, Warszawa, 4 II 1970 r. Konkurs na najlepsze wspomnienia dawnego alkoholika został zorganizowany wspólnie przez ZG SKP i redakcję „Przekroju”, zob. *Konkurs na pamiętniki silniejszych niż nałóg*, „Problemy Alkoho-

przy Radzie Ministrów do Walki z Alkoholizmem, którą to funkcję sprawował do 1979 r.⁸⁴ Na tym stanowisku uczestniczył m.in. w przygotowaniu pierwszego wielkiego raportu o problemach alkoholizmu w Polsce, który ukazał się drukiem dopiero w 1981 r.⁸⁵

Odrębne zagadnienie stanowi tu z pewnością jego współpraca z kręgami kościelnymi. Jak się wydaje, nawiązał on ją całkiem naturalnie, bowiem był człowiekiem wierzącym. Jako przedstawiciel środowiska akowskiego bywał na opłatku u prymasa⁸⁶. W jednej z późniejszych publikacji wyraził nawet przekonanie, że skuteczne zwalczanie alkoholizmu jest możliwe tylko przy współdziałaniu czynników kościelnych i państwowych⁸⁷.

Współpracę z duchownymi rozpoczął już w 1963 r., kiedy Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy zlecił mu wygłoszenie serii wykładów w Ośrodku Apostolstwa Trzeźwości Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu⁸⁸. W 1972 r. został powołany do Komisji Episkopatu do Spraw Trzeźwości, w której zasiadał przez dwie kadencje⁸⁹. Zachował przy tym jednak pewną niezależność opinii. Nie zawahał się raz nawet wyrazić krytycznej uwagi wobec przewodniczącego komisji, biskupa łomżyńskiego Jana Sasinowskiego, który odkładał kolejne zebranie na zbyt odległy termin. Wypomniał mu to wtedy jako grzech zaniedbania⁹⁰. W każdym razie jego zaangażowanie zostawiło również ślad w publicystyce. W 1974 r. razem

lizmu” 1969, nr 10 (181), s. 20. Informacje na temat konkursu dziennikarskiego można również odnaleźć w piśmie „Problemy Alkoholizmu”, zob. *Dziennikarze – sojusznikami SKP*, „Problemy Alkoholizmu” 1970, nr 10 (193), s. 16–17; *Piąty konkurs przeciwalkoholowy*, „Problemy Alkoholizmu” 1971, nr 9 (204), s. 24–25; *Konkurs dziennikarski*, „Problemy Alkoholizmu” 1973, nr 12 (231), s. 22.

⁸⁴ A.K. Kunert, *Józef Roman Rybicki...*, s. 155.

⁸⁵ I. Wald, A. Kulisiewicz, J. Morawski, A. Bogusławski, *Raport o problemach polityki w zakresie alkoholu*, Warszawa 1981, s. 3.

⁸⁶ O wierze Józefa Rybickiego, zob. W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 84–85. O reprezentowaniu środowiska akowskiego na spotkaniach religijnych, zob. S. Salmonowicz, „*Życie jak osioł ucieka*”. *Wspomnienia*, Bydgoszcz–Gdańsk 2014, s. 358.

⁸⁷ J. Rybicki, *Alkoholizm w Polsce...*, s. 154.

⁸⁸ O wygłaszaniu wykładów dla SKP w Zakroczymiu, zob. AR, Różne, Notatki chronologiczne. O przygotowaniu serii prelekcji dla księży alumnów, zob. GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, *Życiorys*, k. 14.

⁸⁹ AR, Dyplomy, List prymasa Stefana Wyszyńskiego do Józefa Rybickiego, Warszawa, 16 II 1972 r. oraz *ibidem*, List sekretarza generalnego Episkopatu Polski biskupa Bronisława Dąbrowskiego do Józefa Rybickiego, Warszawa, 15 I 1975 r. Ciekawostką jest, że w tych pismach występują dwie różne nazwy wspomnianej komisji. W liście prymasa do Józefa Rybickiego jest mowa o Komisji Episkopatu dla spraw Trzeźwości, natomiast w piśmie sekretarza generalnego wspomniana jest Komisja Episkopatu do spraw Trzeźwości. Tą drugą formą posłużył się też Józef Rybicki przy spisywaniu swojego życiorysu, zob. GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, *Życiorys*, k. 14. Ją też przyjęto w tekście, ponieważ jest ona bardziej rozpowszechniona zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w potocznym dyskursie, zob. K. Kosiński, *op. cit.*, s. 313–314.

⁹⁰ Rozmowa z Hanną Rybicką z 14 lutego 2016 r. Porównaj też: W. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 84–85 i 188.

z sekretarzem Komisji Episkopatu Polski do spraw Trzeźwości, ks. Henrykiem Korzą, zredagował specjalny numer „Ateneum Kapłańskiego” poświęcony alkoholizmowi⁹¹. Z racji swojej działalności antyalkoholowej został nawet zaproszony do uczestnictwa w spotkaniu Jana Pawła II z przedstawicielami inteligencji podczas pierwszej pielgrzymki papieża do kraju⁹².

Cała ta aktywność zbyt szybko popadła w zapomnienie, dlatego warto o niej przypominać. Już w chwili śmierci Józefa Rybickiego w 1986 r. jednym z nielicznych, którym zależało na upamiętnieniu jego antyalkoholowej działalności, był ojciec Benignus Sosnowski, założyciel Ośrodka Apostolstwa Trzeźwości w Zakroczymiu. Opublikował on na okładce tamtejszego pisma „Trzeźwymi Bądźcie” portret graficzny Józefa Rybickiego, a także zamieścił w samym piśmie nekrolog oraz przemówienie dr. Zdzisława Jaroszewskiego wygłoszone na pogrzebie zmarłego⁹³. Oczywiście można to wydarzenie interpretować również inaczej. Być może milczenie pozostałych czasopism antyalkoholowych wywołane było zakłopotaniem i lękiem związanym z ponownym zaangażowaniem się Józefa Rybickiego w działalność polityczną, tym razem w Komitecie Obrony Robotników⁹⁴. Niewykluczone, że to właśnie z tego powodu nie poświęcono mu żadnego tekstu ani wspomnienia.

Anti-alcohol activities of Józef Roman Rybicki – a sketch to his biography (Abstract)

Józef Roman Rybicki has been remembered mainly as an outstanding activist of the Polish opposition underground and important member of the opposition, while his social and civic activities are mentioned much less frequently, despite the fact that his involvement in an anti-alcohol was very significant. Józef Rybicki engaged in anti-alcohol actions already in the 1930s. In later years he was more absorbed by different duties and problems. It was not until the mid-fifties that he was able to return to this activity and soon afterwards he started to play an important role on the national scale. He established the Socio-Medical Commission at Pruszków, and at the same time began to work for the Social Anti-Alcohol Committee in Warsaw, where he quickly got promoted, acquiring, among other things, the position of deputy president of the Voivodeship Department of the Social Anti-Alcohol Committee in Warsaw. In that capacity he contributed to the establishment of several institutions for detoxification treatment. He was also the head of the publishing and propaganda department of the Social Anti-Alcohol Committee; at the same time he cooperated with an elite periodical

⁹¹ GR BUW, AJR, sygn. 5296/2, J.R. Rybicki, *Życiorys*, k. 14. Co do osoby ks. Henryka Korzy, zob. <http://www.diecezja.lomza.pl/item/1323-zmarl-ks-pralat-henryk-jozef-korza-kaplan-diecezji-lomzynskiej-wieloletni-krajowy-duszpasterz-trzezwosci> (dostęp: 26 III 2017). Numer pisma to: „Ateneum Kapłańskie” 1974, nr 394.

⁹² A. Friszke, *Czas KOR-u. Jacek Kuroń a geneza Solidarności*, Kraków 2011, s. 415.

⁹³ AR, Alkohol – pisma – varia, List ojca Benignusa Sosnowskiego do Hanny Rybickiej, Zakroczym, 7 X 1986 r. Numer pisma to: „Trzeźwymi Bądźcie” 1986, nr 4, s. 1–2.

⁹⁴ Odnosnie do działalności Józefa Rybickiego w Komitecie Obrony Robotników zob. np. A. Friszke, *Czas KOR-u...*, s. 119–120, 130, 164, 167–184, 192–193, 212, 215, 271, 395, 414, 424, 454.

Walka z Alkoholizmem (Struggle against Alcoholism). He was the author of several texts (published in fragments or in full) about anti-alcohol actions and campaigns. In 1969 he left the Social Anti-Alcohol Committee but did not stop his anti-alcohol activities, as he was a member of the jury of various competitions in the field of anti-alcohol propaganda. He was also associated with the sobriety movement of the clergy which led to his appointment in 1972 to the Episcopal Commission for Sobriety. In the same year he was made a member of the Experts' Team of the Permanent Commission at the Council of Ministers for the Struggle against Alcoholism. In that capacity he contributed to the publication in 1981 of the very first great report on problem of alcoholism in Poland.

Bibliografia

Źródła publikowane

- Jaroszewski Z., *Przemówienie na pogrzebie dr Rybickiego w Milanówku 24 maja 1986 r.*, „Trzeźwymi Bądźcie” 1986, nr 4, s. 2
- Kedyw Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej: dokumenty – rok 1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2009
- Oddział Dyspozycyjny „B” Warszawskiego Kedywu. Dokumenty z lat 1942–1944*, oprac. H. Rybicka, Warszawa 2005
- Rybicki J.R., *Notatki szefa warszawskiego Kedywu*, przygotowała do druku H. Rybicka, przedmowa A. Chmielarz, Warszawa 2003
- Rybicki J.R., *Rok 1945*, „Zeszyty Historyczne” 1987, z. 82, s. 19–40 (pierwodruk: „Głos” 1986, nr 1(47), s. 29–42)
- Rybicki J.R., *Wspomnienia o organizowaniu „NIE”*, oprac. H. Rybicka, „Zeszyty Historyczne” 1992, z. 100, s. 88–96
- Salmonowicz S., *„Życie jak osioł ucieka”*. *Wspomnienia*, Bydgoszcz–Gdańsk 2014

Opracowania

- Friszke A., *Czas KOR-u. Jacek Kuroń a geneza Solidarności*, Kraków 2011
- Friszke A., *Opozycja polityczna w PRL*, Londyn 1994
- Kosiński K., *Historia pijaństwa w czasach PRL. Polityka – obyczaje – szara strefa – patologie*, Warszawa 2008
- Kunert A.K., *Józef Roman Rybicki*, w: *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 3, Warszawa 1991, s. 151–156
- Kunert A.K., *Nauczyciel i żołnierz. Józef Rybicki (1901–1986)*, „Więź” 1986, nr 11–12 (337–338), s. 155–161
- Kunert A.K., *Oskarżony Kazimierz Moczarski*, Warszawa 2006
- Kunert A.K., *Rybicki Józef Roman*, PSB, t. 33, z. 2, Wrocław 1991, s. 308–311
- Kurtyka J., *Na szlaku AK („NIE”, DSZ, WiN)*, w: *Z dziejów agonii i podboju. Prace zebrane z zakresu najnowszej historii Polski*, Kraków 2011, s. 53–86 (pierwodruk: „Zeszyty Historyczne” 1991, z. 94, s. 13–47)
- Kurtyka J., *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”*, w: *Z dziejów agonii i podboju. Prace zebrane z zakresu najnowszej historii Polski*, Kraków 2011, s. 129–138 (pierwodruk: *Żołnierze wyklęci. Antykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 roku*, oprac. K. Krajewski, J. Kurtyka, T. Łabuszewski, P. Niwiński, J. Pawłowicz, G. Wąsowski, J. Węgiński, L. Żebrowski, red. A. Borowski, Warszawa 2002, s. 95–206)
- Łeszczynski G., *Okręg warszawski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” 1945–1947*, „Biuletyn Informacyjny”, Zarząd Główny Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, marzec 2017, nr 3 (323), s. 30–36
- Machciewicz A., *Kazimierz Moczarski. Biografia*, Kraków 2009

- Pawlina S., *Życie w dywersji. Codzienność żołnierzy Kedywu Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej*, Gdańsk 2016
- Rybicki Józef Roman, w: *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 6, cz. 3: *Noty biograficzne ważniejszych postaci wymienionych w tomach I–VI*, oprac. A. Zagórski, Wrocław 2000, s. 598–601
- Salmonowicz S., *Ludwik Muzyczka. Polityk i żołnierz. Przyczynek do dziejów Armii Krajowej*, Warszawa 1992
- Szarota T., *Józef Rybicki – jeden z Niepokornych*, w: *Karuzela na Placu Krasieńskich. Studia i szkice z lat wojny i okupacji*, Warszawa 2007, s. 48–51 (pierwodruk: *Wspomnienie o Józefie Rybickim (1901–1986)*, „Tygodnik Powszechny” 2 III 2003, nr 9)
- Śliwowska W., *Pan Puchatek. Rzecz o Waławie Józefie Zawadzkim*, Warszawa 2006
- Wiśniewski W., *Rzymianin z AK. Rzecz o dr Józefie Rybickim ps. „Andrzej”, „Maciej”*, Warszawa 2001

Anna Maria Jackowska, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, studiowała w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego i w École normale supérieure w Paryżu. Była laureatką konkursu im. Władysława Pobóg-Malinowskiego na Najlepszy Debiut Historyczny Roku w kategorii prac doktorskich. Wkrótce drukiem ukaże się jej książka zatytułowana „*Sowieci na ławie oskarżonych*”. *Udział Polaków w propagandowej zimnej wojnie na terenie Francji w latach 1947–1952*.

Kontakt: anna.maria.jackowska@gmail.com